

משפטם של יעקב קאנסינו ובנו אברהם בבית דין האינקוויזיציה במורסיה

Author(s): חיים ביינארט

Reviewed work(s):

Source: *Zion* / ציון, Vol. ג (תש"ן), pp. 341-346

Published by: [Historical Society of Israel/](http://www.hsi.org/)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/70040007>

Accessed: 04/12/2011 10:28

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Historical Society of Israel/ is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Zion* /.

<http://www.jstor.org>

משפטם של יעקב קאנסינו ובנו אברהם בבית דין האינקוויזיציה במורסיה

מאת חיים ביינארט

משפחת קאנסינו היתה כידוע אחת המשפחות הוותיקות בעיר אוראן (והראן) שבאלג'יר, וקיימה דורות על דורות קשרים עם השליטים ששלטו בה. כשנכבשה העיר בידי הקרדינל פרנציסקו חימנס די סיסנרוס, בשנת 1509, היתה משפחה זאת אחת מאלה שהכובשים התירו להן להמשיך ולשבת בעיר.¹ טבח, שוד וביזה היו מנת חלקם של יהודי העיר ותושביה. יש לציין שעניינו של המלך פרנאנדו בכיבוש האיזור היה אחד מיסודי הפוליטיקה שלו: להרחיק את סכנת הפלישה המוסלמית מגבולות ספרד על ידי כיבוש צפון אפריקה. וכך, הוא התחייב לפני שני יהודים, דוד די סיגורה ואבולעפיה (שמו הפרטי לא נודע), ב־30 באוקטובר 1492, שאם הם יביאו לכך שמסלכביר הסמוכה לאוראן תוסגר לידיו הוא יעניק להם 10,000 דוקטים ולא יגרש את היהודים תושבי המקום. לרשותם של אלה שירצו לצאת משם הוא מתחייב להעמיד אניות, שיוליכו אותם לכל מקום שירצו ללכת אליה.² כיבוש אוראן התגשם בימי חייו. תולדות היהודים בעיר בתקופת שלטונה של ספרד נסתיימו עם גירושם משם בשנת 1669, לפי הוראת המלכה־האם מריה־אנה, שמשולה משמו של יורש העצר הינוקא קארל השני, לאחר שציוותה לברר כיצד הגיעו יהודים לישב בעיר זו.³

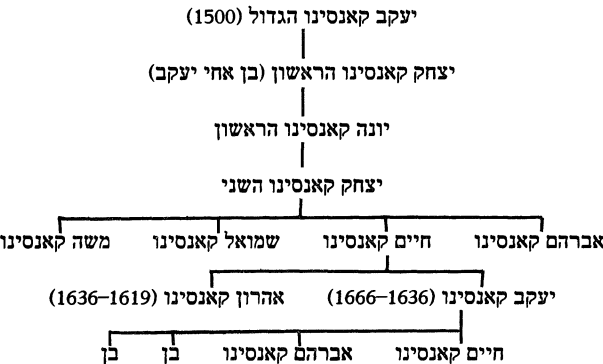
במאה הי"ז נודעה משפחת קאנסינו בין המשפחות החשובות בעיר, ורכים מיוצאי חלציה מילאו תפקידים חשובים של מתורגמנים בשירותה של ספרד. לפי איגרת שמצא ד"ר משה אורפלי בספרייה הלאומית במדריד, ניתן לשחזר את רשימת נושאי

- 1 R. B. Merriman, *The Rise of the Spanish Empire*, II: *The Catholic Kings*, New York 1918, pp. 245–255; III: *The Emperor*, New York 1925, pp. 292 ff.; IV: *Philip the Prudent*, New York 1934, Reg. s. v ח"ו הירשברג, תולדות היהודים באפריקה הצפונית, ב, ירושלים תשכ"ה, עמ' 97–115, ושם ספרות.
- 2 H. Beinart, 'Relaciones entre judíos y los Reyes Católicos después de la Expulsión', *Sefarad*, XLVI (1986; Homenaje al Prof. F. Pérez Castro), pp. 63 ff. ראה: צו הגירוש נחתם ב־31 במארס 1669. בסך הכול יצאו 466 יהודים במחצית הראשונה של אפריל.
- 3 אחד מבני המשפחה, יצחק קאנסינו, ששימש מורה ודרשן, המיר את דתו. המשפחה ידעה כמה מומרים. על יצחק ראה: J. Caro Baroja, *Los judíos en la España Moderna y Contemporanea*, I, Madrid 1961, p. 218

התפקידים.⁴ מן האיגרת עולה, שבני משפחה זו שימשו את שליטי ספרד שבעה דורות, החל משנת 1500 וכלה בשנת הגירוש בקירוב.⁵ אלא שמכל בני קאנסינו ענייננו כאן בשניים, האב יעקב קאנסינו ובנו אברהם.

לאחרונה נתגלה לנו דין־וחשבון שנתי של בית דין האינקוויזיציה במורסיה שנשלח לסופרימה של האינקוויזיציה. דין־וחשבון זה הוא משנת 1628. לפיו אנו למדים על משפט שנערך נגד השניים בבית דין האינקוויזיציה במורסיה, שהיה אהוֹ אי גם על השטח ששלטו בו הספרדים באלג'יר. כאשר נידון היה יעקב קאנסינו בן שבעים (כלומר נולד בשנת 1558!),⁶ ואילו בנו אברהם היה בן תשע־עשרה בלבד. יעקב קאנסינו היה איש

4 ראה: מ' אורפלי, 'מזכרת יוחסין לבית קאנסינו מאוראן', אסופות, ב (תשמ"ח), עמ' שמה-שנת.
5 והרי המבנה הגיניאלוגי (לפי האיגרת):

לפי הירשברג, שם, מקוצרת רשימה זו:

שתי הרשימות אינן חופפות אך יש בהן כדי להשלים אחת את רעותה.
6 Leg. 2022/45; 2807 (de edad de setentan años) (שני תיקי רישומים נפרדים). על התיקים ראה בקטלוג: J. Blázquez Miguel, 'Catálogo de los procesos inquisitoriales del Tribunal de la Inquisición en Murcia', *Murgetana*, LXXIV (1987), p. 30; idem, *El Tribunal de la Inquisición en Murcia*, Murcia 1986, p. 140

אמונו של הקונדי־הדוכס אוליבארס,⁷ והיה נוהג להגיע למדריד. אלא שמן הדין־וחשבון עולה, שהאינקוויזיציה נתנה דעתה עליו כבר בשנת 1624, שכן הרישום בתיק מוסר שארבע שנים נמשך משפטם של האב והבן, והדין־וחשבון לסופרימה הוא כאמור משנת 1628, כפי שנהגו בתי הדין השונים לשלוח דין־וחשבון לפי הוראה מגבוה.⁸ ומעשה שהיה ששלח מטעם האינקוויזיציה יצא לאוראן לשם בירור אם יש בבתי היהודים שם ספרי תלמוד. בביתם של יעקב ואברהם קאנסינו נמצאו שמונה מסכתות של החלמוד.⁹ דבר הממצא אושר על ידי עדים מבוגרים מהימנים, והאב ובנו נצטוו להופיע לפני בית הדין ורכושם הוחרם. איננו יודעים באיזו דרך הגיעו למורסיה, שכן משפטם נפתח בפועל ב־2 באפריל 1628. התובע נצטווה להכין את כתב התביעה, והם הופיעו בבית הדין ב־15 באפריל. חייבים אנו להדגיש שמשפט זה חריג מבחינה עקרונית, משום שלא־אינקוויזיציה לא היתה כל סמכות שיפוטית על יהודים. סמכותה היתה רק לגבי אנוסים שנאשמו בקיום מצוות תורת משה, או במונחי בית הדין – בהתייחדות (judaizar). הדעת נורונית, שהעילה המשפטית היתה האיסור המוחלט שנאסר על יהודים לשהות בספרד, וכל הנופס בכך, כאמור בצו הגירוש, דינו היה דין מיתה. מן הדין־וחשבון מתברר, שהם גם לא הוחזקו במאסר בבית סוהר האינקוויזיציה: העיר מורסיה נקבעה כמקום מעצר;¹⁰ לכן יש לראות את מאסרם כמעצר בית. ב־4 במאי 1628 כונסה אודיינסיה של בית הדין, ובאותו מעמד הודו השניים שאכן נמצאו בביתם כמה מסכתות. יעקב קאנסינו טען שאף שהיו בביתו ספרים הוא לא ידע מהו תוכנם. אמנם הוא קורא עברית, אבל ידיעתו והבנתו מועטות. מי שהבין בתוכנם של הספרים הוא הבן אברהם קאנסינו, שלמד בהם, והוא הוא שידע מהי תורת משה.¹¹ יעקב בעצמו עסוק היה בענייני נשק (armas) והיה שותף במשחקים שנערכו בביתו.¹² ושמה מדובר במשחקי קלפים או קוביה שנערכו בבית, שכן גם העד ד"ר קסטאניון די ליאון, ששירת באוראן אצל הקונדי די אגילאר והיה במשך חמש שנים מבאי ביתו, מגדירו כשחקן (jugador). התביעה הוגשה לבית הדין ב־6 במאי, והאזידים סיימו את טיעוניהם ב־13 במאי. כעבור יומיים, ב־15 במאי, נתקיימה קונסולטה־די־פי, ויעקב קאנסינו נידון לתשלום קנס של מאתיים דוקטים לכיסוי הוצאות ביון הדין.¹³ פסק הדין נקרא באודיינסיה (en la sala) והוא הוזהר בחומרה, והמסכתות

- 7 ראה על הקונדי־דוכס: J. H. Elliott, *The Count-Duke of Olivares*, New Haven–London 1986
- 8 ראה: ח' ביינארט, 'גר הצדק לפי די וירה אי אלארקון ומותו על קידוש השם כיהודה המאמין, באורח מדע', ספר היובל לאהרון מירסקי, לוד תשמ"ו, עמ' 31–59.
- 9 'ocho cuerpos de libros del Talmud' (קטלוג [לעיל, הערה 6], שם)
- 10 'Y les señalo por carçeleria esta ciudad' (שם)
- 11 'ha sido enseñado en la Ley de Moysen' (שם)
- 12 'de entretenerse en juegos' (שם)
- 13 במקום אחר בתיק נזכר הסכום של שמונה מאות דוקטים, אך נראה שמדובר בטעות. להלן מדובר תמיד בסכום של ארבע מאות דוקטים, הכולל גם את הקנס שהוטל על אברהם קאנסינו, מאתיים דוקטים.

הובאו לשריפה. פסק הדין הועבר לידיעת ראש האינקוויזיציה הקרדינל אנטוניו די ספטה (1626–1643), הוא ארכיהגמונה של בורגוס ולימים ראש הכנסייה של מושבות ספרד בדרום אמריקה. פסק הדין אושר.

אותה עדות נמסרה על הבן אברהם קאנסינו, שהיה כאמור בן תשע-עשרה בשעה שהועמד לדין. במעמד הראשון של הדין הודה שהוא יודע עברית ומבין בכתוב בלשונו והוא הוא הבעלים של המסכתות. בתלמוד הוא לא מצא דבר נגד 'הדת הקדושה שלנו', כלשון הנוטריון.¹⁴ הוא למד במסכת נדרים (el darin) הדנה בשבועות ובנדרים (promesas). ברם עלינו להדגיש, שמדובר במשפט שנערך נגד קטין, שהרי גיל הבגרות בספרד באותם ימים היה כ"ה שנים. אף לא הועמד לו אפוטרופוס שיטען למענו, כפי שלא הועמדה מערכת סניגוריה גם לאביו. הוא נידון לשלם אותו קנס של מאתיים דוקטים, כאביו.

אך ממתן פסק הדין ועד להוצאתו אל הפועל חלף זמן מה. בדין-וחשבון אחר מסופר על תזכיר שהוגש ב-4 ביולי 1628 לאינקוויזיטור חואן אורטיס די סאראטי.¹⁵ יעקב קאנסינו הגיש בקשה שיעשה לו חסד. בפנייתו הציג עצמו כיהודי (Hebreo de nación), והפציר בבית הדין לתת לו מועד של שנה לגיוס הקנס. ואכן נתכוון לפנות לאוראן ולבקש סעד מבני ביתו ומקרוביו. לפי דבריו, במורסיה עצמה אין הוא יכול להשיג ערבים, ואילו באוראן יש לו בית וידידים וקרובים שישמשו לו ערבים בשעת הצורך.¹⁶ למחרת אותו יום, ב-5 ביולי 1628, ציווה הליסנסיאדו דון חואן אורטיס די סאראטי לערוך חקירה על רכושם ועסקיהם של יעקב ואברהם קאנסינו. על אף טענת האב שאין לו מכרים וידידים שיערבו לו במורסיה, הצליח יעקב קאנסינו להציג שני עדים שהעידו על עוניים. העד האחד היה בלטאסר פריאטו, שהעיד בשבועה ואישר את דבר עוניים. העד ידע לומר שאין להם כל רכוש ועסקים, אבל יש להם באוראן קרובים עשירים, ואם תינתן להם ארכה יוכלו לגייס את סכום הקנס, ארבע מאות דוקטים.¹⁷ העד השני היה כאמור דוקטור קסטאניון די ליאון, רופא במורסיה, ששירת באוראן בביתו של הקונדי די אגילאר. גם לפי עדותו אין למשפחה עסקים, ואם יינתן להם המועד המבוקש יוכלו לגייס את סכום הקנס אצל קרוביהם העשירים.

ב-17 ביולי פנו האב ובנו מחדש לבית הדין וביקשו שיפחיתו להם את סכום הקנס, או לחליפין שתינתן להם הארכה המבוקשת של שנה לשם גיוס הסכום. שוב חזרו וטענו שהם עניים, וקבלו על כך שאין הם יכולים לפנות בכתב לאוראן ועליהם לטפל אישית בפנייתם. תשובת בית הדין ניתנה כעבור יומיים (ב-19 ביולי) ודחתה את מועד התשלום בארבעה חודשים. עליהם לתת ערבויות לחואן נגריטי סרמייאנטו (Juan Negrete Sarmiento),

14 'sin hauer leydo en ellos cosa contra nuestra Santa fe' (שם)

15 ראה: Legajo 2807; חסר בתיק מספור של דפים.

16 על הפנייה חתום הליסנסיאדו מרין, ובשמו הוגשה הפנייה. ייתכן שהוא שימש לו לטראדו.

17 'Quatrocientos ducados de plata doble' (שם)

אלגואסיל האינקוויזיציה במורסיה, לפני שיצאו ממורסיה. ההתר ניתן להם כדי לבקש סיוע אצל קרוביהם ובני עמם (de su nación), שכן את זה יוכלו לעשות על אף עוניים.¹⁸ בימי שהותם בספרד ובשעת דחקם שלחו לאברהם שירי עידוד בן דודו יצחק קאנסינו המשורר ודוד אבוכיר, וכן שלחו שיר עידוד לבן דודו, אהרן קאנסינו, ששימש מתורגמן אצל נציב ספרד באוראן והשתדל למען שחרורם של יעקב ואברהם קאנסינו. נראים הדברים שפנייתם של האב והבן נענתה, והם קיבלו את הארכה שנדרשה להם להשגת סכום הקנס. אך איננו יודעים כיצד יצאו לאוראן ואיך גייסו את הסכום, והיכן שילמו אותו לאינקוויזיציה. הם חזרו לימים לספרד, שכן בשנת 1634 הציע יעקב קאנסינו לקונזי הדוכס אוליברס לפתוח את שערי ספרד בפני יהודים, לשם הקמתה של שכונה יהודית במדריד במורד העיר, ליד הנהר מנסאנאריס, דוגמת השכונה היהודית ברומא. בשנת 1638 הביא יעקב קאנסינו לדפוס במדריד תרגום ספרדי לספרו של ר' משה בר' ברוך אלמושינו (*Extremos y Grandezas de Constantinopla*). בשנת 1641 עוד ניהלו יהודים, שאיננו יודעים עליהם דבר, משא ומתן על שיבה לספרד, אלא שהאינקוויזיציה סיכלה את ההצעה.¹⁹

יעקב קאנסינו הלך לעולמו ככל הנראה באותו זמן, וטעות היא להניח שהאריך ימים עד לשנת 1666, שכן כזכור בשנת 1628 היה בן שבעים. בנו אברהם שימש בשנות השישים דיין באוראן. ידועות איגרותיו לחכמי אלג'יר (1661), והוא אז כבן חמישים ושתיים שנים, וכן לירושלים (1663) ולחברון (1668). בגירוש בשנת 1669, הוא יצא מעירו אוראן, ועבר משם לליוורנו.²⁰ מסתבר ששם עלינו לחפש את שרידיה של משפחה זו, שכן באותם ימים היתה ליוורנו בעיני יהודי צפון אפריקה ואנוסי מורקקה כאמסטרדם לשיבה ליהדות ולחיים יהודיים.

18 'no obstante lo que alegan de la pobreza presumimos lo podran haçer' (שם)

19 ראה: ח' ביינארט, הישוב היהודי החדש בספרד: רקע, מציאות והערכה, ירושלים תשכ"ט, עמ' 13.

20 ר' יעקב ששפורטש היה נשוי לבתו של אהרון קאנסינו, שנהרג בקרב ליד מארגאדן (1636). על קשרי המשפחה ראה: הירשברג (לעיל, הערה 1), ב, עמ' 104; י' תשבי, ספר ציצת נובל צבי לר' יעקב ששפורטש, ירושלים תשי"ד, עמ' 324; אורפלי (לעיל, הערה 4), עמ' שמה ואילך.

שו"ת כמקור היסטורי

מאת פרופ' חיים סולוביצ'יק

התפוצה של עם ישראל ודתו הן שהצמיחו את ספרות השאלות-ותשובות. כשעלתה בעיה הלכתית שלחו יהודים את שאלותיהם אל מרכזי התורה והחכמים תופשי התורה השיבו תשובותיהם להורות לשואלים את הדרך אשר ילכו בה. כיום נאמדת ספרות השו"ת בכשמונת אלפים כרכים, והיא משמשת להיסטוריון מקור לא אכזב להכרת העבר. בספרות זו רשומות ונדונות בהרחבה אותן שאלות של יום יום הנוגעות לאותם עניינים 'פעוטים' של הפרט והקהילה בארצות פזורים של היהודים. אלא שהדברים אינם פשוטים כלל ועיקר. התשובות שהגיעו לידינו אינן התשובות שכתבו חכמי ימי הביניים במו ידיהם, וכל העתקה טומנת בחובה סכנה של טעויות, השמטות וכיו"ב. אך עיקר המכשלה אינה בטעויות סופרים אלא בעובדה שהתשובות לא נשתמרו כתעודות היסטוריות אלא כחומר הלכתי. התשובות עברו לפעמים עריכה משפטית. לעתים רצה המשיב לשכנע, לקרב את לבות השואלים לקבל את פסיקתו, להשקיט מחלוקת או לחזק ידי צד אחד. נמצא, אפוא, שטעויות של סופרים, עריכה של עורכים ורב-ממדיותן של התשובות הם המכשולים העיקריים בפני מי שרוצה לגבות מן התשובות עדויות היסטוריות.

ספר זה הוא ניסיון ראשון להסיר מכשולים אלה, ולהביא לכך שהקורא בשו"ת יהיה ער ומודע לקיומם של המכשולים. מאחר שהתשובות הן, מעצם טיבן, טכניות, והטכניקה ההלכתית אינה מצויה בהישג ידם של קוראים רבים, עוסק הספר בתשובות מאשכנז במאה ה"א. הכתיבה והטכניקה המשפטית פשוטות, וכך ניתן להבין את התשובות על נקלה. גם העניינים הנדונים פשוטים באופן יחסי. וכך חש הקורא בקשיים של שימוש בספרות השו"ת כמקור היסטורי ורוכש כלים להתמודד עמה.